

MOBİL İLETİŞİM

Editörler:
Bilge Şenyüz
Fırat Tufan

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Mobil İletişim

Editörler: Bilge Şenyüz, Fırat Tufan

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2022 Aralık, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-68-4

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Meteksan Matbaacılık ve Tek. San. Tic. Aş.

Sertifika No: 46519

Beytepe Köyü Yolu Bilkent No:3 06800

Çankaya – Ankara / TÜRKİYE

T: +90 312 266 44 10 / 652

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

MOBİL İLETİŞİM

İçindekiler

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	11

TARİHSEL PERSPEKTİFTE MOBİL İLETİŞİM VE MOBİLİZE HAYATLAR	17
BİLGE ŞENYÜZ VE FIRAT TUFAN	

BÖLÜM I

GELENEKSEL MEDYADAN DİJİTAL MEDYAYA MOBİL İLETİŞİM

BİR HABER ÜRETİM PRATİĞİ OLARAK MOBİL HABERCİLİK	31
RECEP ÜNAL	

MOBİL İLETİŞİM VE RADYO	45
AÇELYA KAYNAR	

MOBİL CİHAZLAR VE SİNEMA İLİŞKİSİ	67
GÖRKEM ÖZTÜRK	

MARKALI MOBİL UYGULAMALAR ARACILIĞIYLA GERÇEKLEŞEN MARKA İLETİŞİMİ VE ETKİLEŞİM	85
EZEL TÜRK	

MOBİL VE DİJİTAL REKLAMCILIK	103
İLAYDA SEYHUN GÖREN VE ARMAĞAN DÜNDAR	

BÖLÜM II

ELEŞTİREL ÇALIŞMALAR

BİR ‘ÜRETİM MAKİNESİ’ OLARAK MOBİL İLETİŞİM	125
YEŞİM AKMERANER	

MOBİL GÖZETLEME: “SEN BANA BAKMA BEN SENİN BAKTIĞIN YÖNDE OLURUM”	139
NİHAL KOCABAY-ŞENER	

MOBİL MEDYA VE TOPLUMSAL CİNSİYET	155
YELİZ DEDE ÖZDEMİR	

MOBİL İLETİŞİM VE DİJİTAL GÜVENLİK 177
GÖKAY GÜRBÜZ

BÖLÜM III
POPÜLER UYGULAMALAR VE GÜNDELİK PRATİKLER

CLUBHOUSE: SES TABANLI SOSYAL AĞLARIN YÜKSELİŞİ..... 201
MEHMET FATİH ÇÖMLEKÇİ

**TİKTOK İLE GERÇEKLERDEN NASIL KAÇILIR? ALGORİTMALARLA BİRİCİKLEŞEN
KULLANICI DÜNYASI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA 217**
DERYA GÜL ÜNLÜ VE OĞUZ KUŞ

AŞK'IN 'APP' HALİ: MOBİL FLÖRT UYGULAMALARI VE PARTNER SEÇİMİ 233
ATAKAN YORULMAZ

MOBİL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNE YÖN VEREN BİR UYGULAMA: WHATSAPP..... 251
MUHAMMET TURAN

**MOBİL TEKNOLOJİLERİ KONUMLANDIRMAK: KONUMSAL MEDYA
UYGULAMALARINA DİSİPLİNLERARASI BİR BAKIŞ..... 271**
BETÜL AYDOĞAN

**MOBİL İLETİŞİM ÇAĞINDA ERVING GOFFMAN'IN ETKİLEŞİM RİTÜELLERİNİ
YENİDEN GÖZLEMLEMELİK..... 295**
TÜGE GÜLŞEN

MOBİL ÖĞRENME..... 319
GÜLNUR YENİLMEZ KAÇAR

Önsöz

Tele-communication yani uzaktan iletişimin mucitlerinden Graham Bell 1876 yılında, *sesi ileten tel* olarak telefonu geliştirdiğinde cihazın potansiyelinin farkındaydı muhtemelen, ancak aracın kullanımının bugünkü düzeye gelebileceği konusunda bir öngörüsü olabilir miydi, bilmiyoruz. Bell'den sonra İngiliz yazar, Artur C. Clarke ise dünyadaki herhangi bir kişiyle, kablosuz iletişim kurma fikrini ortaya attığında tarih 1959'dur. Clarke kitaplarında otomatik hareket eden araçlar, uzayla iletişim, uzay asansörü, tablet bilgisayarlar, ağız okuyan bilgisayar yazılımlarıyla bilim kurgu yazınının önde gelen temsilcisidir. Stanley Kubrick ile senaryosunu yazdıkları ve 1968 yılında çekilen 2001: A Space Odyssey (2001: Bir Uzay Macerası) tüm zamanların en iyi bilim kurgu sineması örneğidir. Uzaktan-iletişimin çeşitli biçimlerini tahayyül eden Clarke cep telefonunun ilham kaynağı olarak anılmaktadır. Bell'in kablolu telefonu 20. yüzyıl boyunca en yaygın kullanılan iletişim aracı olma özelliğini taşıırken, Clarke'ın kablosuz telefon tahayyülünün gerçekleşmesi 20.yy'ın ikinci yarısını bulacaktır. 1973 yılında Motorola'da bir mühendis olan Martin Cooper'ın 1 kg ağırlığındaki bataryalı telefonu geliştirmesinin ardından bugünkü telefonlara ulaşılmıştır. Günümüzde dünyada 7 milyarın üzerinde telefon abonesi olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de ise 76 milyonun üzerinde cep telefonu kullanıcısı olduğu ve akıllı telefon kullanıcılarının oranının ise yüzde 97,2'ye ulaştığı saptanmaktadır. Telefon her yerleşim biriminden, her toplumsal gruptan, her yaş grubundan insanın gündelik hayatını ve toplumsal yaşamını sürdürmesinde temel ihtiyaçtır. Özellikle Covid19 Pandemi dönemi, haberleşmeden eğitime, çalışmadan eğlenceye, tüketime kadar telefonun ne kadar hayati olduğunu belirgin kılmıştır.

Telefonun 19. yüzyıl sonundan itibaren başlayan macerası teknolojik gelişmelere paralel olarak toplumsal alanda önemli sonuçlar yaratarak devam etmektedir. Bilgisayarlar, telekomünikasyon ve görsel-işitsel medyanın yöndeşmesi ile telefon yalnızca iki insan arasında haberleşmeyi sağlayan bir araç olmanın ötesinde yeni işlevler, uygulamalar ve anlamlar kazanmıştır. Mesaj, video, grup iletişimini sağlayan uygulamalar telefonu bilgisayarın işlevleriyle eşitlemiştir. Telefon artık elektronik posta, televizyon, sinema, gazete, fotoğraf makinesi, arşiv, bir banka, sohbet odası, oyun konsolu, işyeri ve daha pek çok şeydir. Doğası itibarıyla iki yönlü bir mecra olarak kullanıcının aktifliğine dayalı olan telefon, akıllı sıfatı ile nitelenmesine yol açacak pek çok teknik

özellik içermekte, bu sayede kullanıcıya farklı üretim imkânları da sunmaktadır. Her telefon kullanıcısı bir fotoğrafçı, video, film üreticisi, bir radyo/podcast yayıncısı, haber bildiren bir yurttaş gazetecisi, hizmet üreticisi konumundadır.

Cep telefonuna özgün yapısını veren iki olgu özellikle önemlidir. Bunlardan ilki, iletişimin yerden edilmesi, yer değiştirmesidir. Yerden edilme ile iletişimin mekândan bağımsız niteliği anlaşılmaktadır. Bağlanmak için bir yerde olmak, zorunluluk olmaktan çıkmış, telefon kullanıcısı yer değiştiren mobil/hareketli hale gelmiştir. İletişimde kalarak hareketli olma fiziksel ortaklığa dayalı olmayan sosyalliğin geldiği boyutu göstermektedir. Bununla ilişkili ikinci olgu ise küçük, taşınabilir ve kişiselleşmiş telefonun insan bedeninin bir uzantısı olma özelliğidir. Bu sayede hareket halindeki birey her an ulaşılabilir hale gelerek, iletişime sabitlenmektedir. Hareket ve sabitlenme birbirine zıt iki kavram gibi görünmekle birlikte, telefon her nerede olursa olsun bireyi erişebilir, ulaşılabilir kılarak, bağlantı halinde tutmaktadır. Bu her iki özellik sayesinde mekândan özgürleşen birey zamanı kontrol etme imkânına da kavuşmuştur. Telefon sokakta, kafelerde, arabalarda, havaalanları ve metrolar gibi üçüncü alanlarda kullanılarak zamanı verimli kılmaktadır. Telefon bu özellikleri ile çağımız kültürünü de tanımlamaktadır. Mobil kültür çağında yaşamaktayız. Bu kültürde iletişim teknolojilerinin gündelik yaşama artarak sirayet etmesi mevcut iletişim, etkileşim, bilgi edinme biçimlerinin çoğalması, insanların kimliklerini ve kültürlerini inşa ettikleri ve yeni eylem biçimlerinin referanslarını genişletmektedir. Hızlı, hareketli, göçebe olan buna karşılık her an erişilebilen bireylerden oluşan mobil kültür çağında, birey/gruplar mevcut mekânsal ve toplumsal sınırlardan özgürleşirken; erişilebilirlik, her an el altında olma, gözetlenme, kontrol ve denetim altında tutulmayı da getirmektedir. Bir yandan telefon her yaş grubuna yaygınlaşırken bir yandan da kuşaklar arası dijital uçurum, sosyal bölünmeye yol açmaktadır. Aileler çocuklarına erişmek için telefonu bir güvenlik aracı olarak konumlarırken, çocuk ve gençlerin telefon bağımlısı olmasından da şikâyet etmektedirler. Telefon bağımlılığı, mobil kültüre yeterince adapte olmayan eğitim sisteminin kendini meşrulaştırdığı bir sorumluya dönüşmüş durumdadır. Başka bir açıdan ise telefon örneğin kadınların yaşadıkları şiddeti teşhir ettikleri bir kanıt aracına dönüşmekte ya da sokakta tek başına olan kadınlar için bir güvenlik aracı halini almaktadır. Örnekleri devam ettirmek mümkündür.

Bilge Şenyüz ve Fırat Tufan'ın derlediği *Mobil İletişim* isimli bu kitap cep telefonlarının özel ve kamusal alanın, kimlik ve aidiyetlerin, çalışma, eğlence, tüketim ve alışkanlık biçimlerinin yeniden ve nasıl inşa edildiğini anlama ihtiyacının bir ürünüdür. Kitap mobil telefon teknolojisine atfen isimlendirilen mobil iletişimin ve kültürün anlamlarını, pratiklerini ve kullanım/tüketimini eleştirel bir perspektifle inceleyen makaleleri içermektedir. Cep telefonu kul-

lanımıyla ilişkili karmaşık, çoklu ve çeşitli pratikleri disiplinlerarası bir perspektiften ele alan 17 önemli makaleden oluşan kitap, yeni medya çalışmaları ve gündelik hayat literatürüne bir katkı niteliğini taşımaktadır. Kitaptaki her bir makale akademik niteliğinin gücünün yanı sıra sahanın farklı görünümlelerini de ortaya koyarak, deneyim ve pratikleri anlamayı sağlamaktadır. Kitabın bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak oluşturacağı, farklı disiplinlerden araştırmacıların yararlanabileceği, özellikle derslerde yardımcı kaynak olarak okutulabileceği şimdiden söylenebilir.

Prof. Dr. Nilüfer Timisi

Ekim, 2022

Giriş

Her zaman her yerde bağlantı sağlayan mobil medya tarihin en popüler, hızla benimsenen ve yaygınlaşan enformasyon ve iletişim teknolojisi kabul edilmektedir (International Telecommunications Union / Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, 2010). Dünyanın hemen hemen her yerinde sorunsuz bir şekilde çağrı alma ve gönderme yeteneğinden, hareket halindeyken internete erişebilmeye kadar çok sayıda insan etkinliğine olanak sağlayan mobil iletişimin insan yaşamındaki etkisi, son elli yılın birçok icadı arasında en üst sıralarda kabul edilmektedir (Hearnden, 2012: 42). Mobil cihazlar enformasyona erişim ve kişilerarası iletişim amacıyla kullanılan en etkili teknolojiler arasındadır.

Mobil teknolojilerin gündelik yaşamın her anına nüfuz etmesiyle birlikte; toplumsal ve ekonomik yaşamda sarsıcı dönüşümler gözlenmektedir. Mobil iletişimin gençlik kültürü, dil, siyaset, mekân ve zaman deneyimleri üzerindeki etkileri dikkat çekmektedir (Castells vd., 2007). Ayrıca mobil iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, iletişim maliyetleri giderek azalmakta; iletişimin zamanı, yeri ve içeriği üzerindeki bireysel kontrolse giderek artmaktadır (Katz ve Aakhus, 2002). Öte yandan mobil teknolojiler günlük hayatın her alanına hızla girerken, vazgeçilmez bir tüketim kalemi olarak sosyal sermayenin simgesi haline gelmiştir (Merchant, 2012). Mobil cihazlar ve mobil iletişim süreçleri veri güvenliği, mahremiyet, gözetim, dijital uçurum ve teknoloji bağımlılığı ile ilgili eleştirel çalışmalar açısından da önemli veriler sunmaktadır.

Mobil teknoloji günlük yaşamı ve toplumu önemli ölçüde etkilemiş olsa da mobil iletişimi konu alan akademik çalışmaların sayısı, internet ve sosyal medya gibi dijital iletişim teknolojilerine odaklanan çalışmalara kıyasla nispeten azdır (Campbell, 2007). Mobil iletişim ile ilgili çalışmaları inceleyen bir araştırmaya göre ise, alanda yapılan çalışmaların sayısı yıllar içinde artış göstermektedir (Kim vd., 2017: 1668). Yalnızca mobil iletişimi konu edinen akademik dergiler¹ ve konferanslar² bu dönüşümün akademik yaşamda da bir karşılık bulduğunun göstergesi olarak kabul edilebilecektir. Bu kitabın ortaya çıkış amacı da Türkçe literatürdeki önemli bir eksikliği gidermek ve sosyal

¹ Örn. International Journal of Mobile Communications (IJMC), Mobile Media & Communication ve Journal of Mobile Communication

² Örn. International Conference on Wireless and Mobile Communications (ICWMC) ve International Conference on Mobile Communication Technology for Development

bilimlerin pek çok alanı ve kuramı ile kesişen mobil teknolojilere iletişimsel bir perspektifle farklı yaklaşımlar etrafında katkı sunmaktır.

Kitabımız on üniversiteden yirmi araştırmacının kaleme aldığı on yedi bölümden oluşmaktadır.

“Tarihsel Perspektifte Mobil İletişim ve Mobilize Hayatlar” başlıklı ilk bölümü kendimize ayırdık. Bu bölümde gündelik yaşamın her anına nüfuz eden mobil iletişim teknolojilerinin tarihini ve mobilize hayatın kullanıcılar için anlamını tüm detaylarıyla anlatmamız mümkün olmasa da sistematik bir özet yapmaya çalıştık. Bölümde mobil iletişimin seyahat, mobilite, iletişim ve telefon alanlarındaki diğer öncü teknolojik gelişmelerle bağını kurarak; kademeli bir evrimi ortaya koymayı amaçladık. Bu bölümde ayrıca mobilize hayatların gündelik yaşamdaki nüfuzuna ve sorunlu kullanım pratiklerinden kaynaklanan sorun alanlarına da dikkat çektik.

Recep Ünal “Bir Haber Üretim Pratiği Olarak Mobil Habercilik” başlıklı çalışmasında mobil telefonların pek çok kullanıcı açısından gündelik hayat pratiklerinin artık tam ortasında yer aldığından yola çıkarak; ortaya çıkan yeni haber üretim modellerine odaklanmaktadır.

Açelya Kaynar “Mobil İletişim ve Radyo” başlıklı çalışmasında, radyonun tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümleri inceleyerek; internetin ve cep telefonlarının yaygınlaşmasından radyonun nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Yazar konuyu, radyonun keşfinden günümüzün yükselişte olan dijital ses medyası podcast’e uzanan bir çerçevede ele almaktadır.

Görkem Öztürk, mobil kavramını sinema ile ilişkilendirerek ele aldığı “Mobil Cihazlar ve Sinema İlişkisi” başlıklı çalışmasında, mobil cihazlar ve film/dizi endüstrisi arasındaki ilişkiyi betimsel bir yaklaşımla kuramsal bir çerçevede tartışmaktadır.

Ezel Türk “Markalı Mobil Uygulamalar Aracılığıyla Gerçekleşen Marka İletişimi ve Etkileşim” başlıklı çalışmasında, işletmelerin markalı uygulamalar aracılığıyla mobil ortamlarda tüketicilere erişmelerini, onlarla marka iletişimini sağlamalarını ve etkileşimlerini arttırmalarına yönelik olanakları kavramsal bir tartışma çerçevesinde ele almaktadır.

İlayda Gören ve Armağan Dünder “Mobil ve Dijital Reklamcılık” başlıklı çalışmalarında, mobil reklamcılık ve internet reklamcılığı gibi dijital tanıtım biçimleri üzerinde durmakta, pazarlama alanında meydana gelen dönüşüm ve üretici/tüketici algı-tutumları konusunda gerçekleşen değişimleri aktarmaktadır.

Yeşim Akmeraner Kökat “Bir ‘Üretim Makinesi’ Olarak Mobil İletişim” başlıklı çalışmasında, mobil iletişimi, kapitalist üretimin kapsamının genişlemesindeki ve öznelliklerin kapitalist üretime dahil edilmesindeki rolü bakımından eleştirel bir biçimde ele alarak literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Nihal Kocabay Şener “Mobil Gözetleme: ‘Sen Bana Bakma Ben Senin Bak-tığın Yönde Olurum’” başlıklı çalışmasında, mobil gözetlemeye farklı yakla-şımları bir araya getirerek bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır.

Yeliz Dede Özdemir’in kaleme aldığı “Mobil Medya ve Toplumsal Cinsi-yet” başlıklı bölüm, yazarın doktora tezinden oluşturulmuş bir çalışma. Yazar makalesinde, teknolojiye toplumsal yaklaşımlar ve teknolojiye feminist yakla-şımın sağladığı teorik perspektiften yararlanarak mobil medya ve toplum-sal cinsiyet ilişkisinden söz etmektedir.

Gökay Gürbüz “Mobil İletişim ve Dijital Güvenlik” adlı çalışmasında mobil iletişimin güvenlik boyutunu merkeze almaktadır. Çalışmada önce mo-bil iletişim teknolojilerinin gelişim seyri nesiller bağlamında incelenmekte; ardından mobil teknolojilerde gözlenebilen saldırı biçimleri ve güvenlik açıkları sınıflandırılarak açıklanmaktadır. Son olarak AndroidOS ve iOS örnekle-minde mobil iletişim sistemlerinde gözlenen güvenlik açıkları ve mobil ileti-şim teknolojileri arasındaki ilişki karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

Mehmet Fatih Çömlekçi “Clubhouse: Ses Tabanlı Sosyal Ağların Yükseli-şi” başlıklı çalışmasında, Clubhouse’un bir sosyal medya platformu olarak ağ yapısını ve yükseliş nedenlerini ortaya koymayı, bunun yanında Clubhouse özelinde ses tabanlı sosyal medya uygulamalarının geleceği ve bu alandaki olası çalışma alanları ile ilgili bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Derya Gül Ünlü ve Oğuz Kuş “TikTok ile Gerçeklerden Nasıl Kaçılır? Al-goritmalarla Biricikleşen Kullanıcı Dünyası Üzerine Bir Tartışma” adlı çalış-malarında, güncel iletişim çalışmalarının gündeminde kendisine yoğun bir şekilde yer edinen TikTok platformunu gerçeklerden kaçma davranışı ve algo-ritma destekli içerik kişiselleştirme süreçleri ile birlikte tartışmayı amaçlamak-tadır.

Atakan Yorulmaz “Aşk’ın ‘App’ Hali: Mobil Flört Uygulamaları ve Part-ner Seçimi” başlıklı çalışmasında, gündelik hayatımızın büyük bir bölümünü geçirdiğimiz mobil flörtleşme uygulamalarının nasıl ortaya çıktığını ve nasıl işlediğini, hayatımızda ne gibi değişiklikler meydana getirdiğini, ilişki ve ileti-şimi nasıl dönüştürdüğünü, uygulamaların avantajları ve dezavantajlarını ele almakta; psikanalitik literatürü de kullanarak flört uygulamalarının işleyişi hakkında bilgiler paylaşmaktadır.

Muhammed Turan “Mobil İletişim Teknolojilerine Yön Veren Bir Uygula-ma: Whatsapp” başlıklı çalışmasında uygulamanın ortaya çıkışı ve geniş kitlelere ulaşmasından hareketle, veri güvenliği ve gizlilik politikası hakkın-daki eleştiri ve tartışmalara değinerek; WhatsApp’ı yaratıcılık ve kullanım deneyimi bağlamında incelemektedir.

Betül Aydoğan “Mobil İletişim ve Konum Bazlı Uygulamalar” başlıklı ça-lışmasında, konumsal medyaya disiplinlerarası bir bakış sunmayı hedeflemek-tedir. Yazar, kavramın tanımlanma ve işlevlenme süreçlerine değinerek; ko-

numsal medyayı mobil iletişim literatürüyle ilişkisi açısından kullanıcı odaklıdaki çalışmalar, kent çalışmaları ve ekonomi politik yaklaşım başlıkları altında sınırlandırarak tartışmaktadır.

Tüge Gülşen doktora tezinden oluşturduğu “Mobil İletişim Çağında Erving Goffman’ın Etkileşim Ritüellerini Yeniden Gözlemlemek” başlıklı çalışmasında, bireyleri gözle görülmeyen farklı ağlara bağlayan akıllı telefonların hep sahnede olduğu dijitalin hakimiyetindeki gündelik yaşamda ortaya çıkan yeni iletişim pratiklerini ve davranış kurallarını irdelemektedir.

Gülnur Yenilmez Kaçar “Mobil Öğrenme” başlıklı çalışmasında modern öğrenme ortamlarını irdelemekte; elektronik öğrenme ile mobil öğrenme süreçlerini karşılaştırmakta; mobil öğrenmenin tanımlarını ve özelliklerini, sunduğu fırsatları ve neden olduğu sınırlılıkları, mobil öğrenme araçlarını ve son olarak mobil öğrenme odaklı uygulamaları analiz etmektedir.

Bilge Şenyüz ve Fırat Tufan